

УДК 336.27: 338.246-047.4

Юрко Т.С.

*асистент кафедри фінансової політики, грошового обігу та кредиту
ВНЗ Укоопспілки «Полтавський університет економіки і торгівлі»***ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ВИЗНАЧЕННЯ СУТНОСТІ МАЛОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА**

У статті розглянуто проблеми визначення сутності малого підприємництва як об'єкта державної підтримки малого підприємства. Автором вирішено проблему ототожнення понять «мале підприємництво» та «малий бізнес». Шляхом аналізу існуючих підходів до його трактування та до визначення відмінних характерних рис сформовано авторське визначення малого підприємства.

Ключові слова: категорія, малий бізнес, мале підприємство, сектор економіки, характеристики.

Юрко Т.С. ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ОПРЕДЕЛЕНИЯ СУЩНОСТИ МАЛОГО ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСТВА

В статье рассмотрены проблемы определения сущности малого предпринимательства как объекта государственной поддержки малого предпринимательства. Автором решена проблема отождествления понятий «малое предпринимательство» и «малый бизнес». Путем анализа существующих подходов к его трактовке и определению отличных характерных черт сформирован авторское определение малого предпринимательства.

Ключевые слова: категория, малый бизнес, малое предприятие, сектор экономики, характеристики.

Yurko T.S. THEORETICAL FOUNDATIONS THE ESSENCE OF SMALL ENTREPRENEURSHIP

The paper is considered the problem of defining the essence of small business. The author has solved the problem of identifying the concepts of «small business» and «small business». By analyzing existing approaches to its treatment and to determine the distinctive characteristics of formed the author's definition of small business.

Keywords: category, small business, small business, economy, performance, analyze the existing approaches to its treatment and the definition of the distinctive traits, shaped the author's definition of small business.

Актуальність теми дослідження. Розвиток малого підприємництва України з 1991 року можна оцінити як непослідовний та економічно неефективний. Так, за вкладом малого підприємництва України у ВВП країни (близько 13%) Україна посідає останнє місце в Європейському рейтингу [1, с. 5]. Тоді як за загальноприйнятим показником розвитку малого підприємництва – кількістю підприємств на 10000 осіб наявного населення – Україна входить до групи провідних країн світу. За даними Державної служби статистики України, у 2010 році цей показник становив 63 підприємства [2, с. 53].

Сучасний стан розвитку малого підприємництва обумовлює необхідність розробки комплексу заходів державної підтримки, спрямованих на покращення якісних показників розвитку малого підприємництва. Для цього важливо сформулювати комплексне визначення категорії «мале підприємство», яке враховувало б усі його характерні риси.

Вагомий внесок у дослідження й аналіз суті малого підприємництва зробили вчені З.С. Варналій, В.Г. Лапуста, М.М. Хурса, Т.А. Говорушко, Р. Хілларі та інші.

Метою дослідження є визначення сутності малого підприємництва, розробка авторського трактування категорії «мале підприємництво» з урахуванням його якісних характеристик.

Для досягнення зазначеної мети було поставлено такі завдання:

- систематизувати існуючі підходи до трактування категорії «мале підприємництво»;
- впорядкувати трактування категорій «мале підприємництво» та «малий бізнес»;
- визначити відмінні характеристики малого підприємства.

Результати дослідження. Результативність та ефективність підтримки малого підприємництва залежать від правильності визначення адресата та виокремлення його із загальної сукупності господарюючих суб'єктів. Розвиток і трансформація ринкової економіки обумовлюють необхідність постійного уточнення та дослідження малого підприємництва.

У результаті дослідження сучасної економічної літератури автором ідентифіковано чотири концептуальні підходи до визначення сутності малого підприємництва: 1) як сектора економіки; 2) як виду економічної діяльності; 3) як системи економічних відносин; 4) як сектора економіки та виду економічної діяльності одночасно.

Більшість вітчизняних дослідників, наприклад О.С. Кічук, М.І. Небава, Р. Хілларі, Г.М. Колісник, є прихильниками першого напряму ідентифікації малого підприємництва – як окремого сектора економіки.

Представники іншого підходу, зокрема З.С. Варналій, О.В. Довгальова, В.Ю. Буров, Н.А. Кручиніна, Т.А. Говорушко, визначають мале підприємництво як вид економічної діяльності. Унікальним є підхід М.М. Хурса, що полягає у трактуванні «малого підприємництва» як виду підприємницької діяльності та сектора економіки одночасно (табл. 1).

Можна виділити також в окрему групу науковців, які ототожнюють поняття «мале підприємництво» та «малий бізнес». Наприклад, О.С. Кічук зазначає, що мале підприємництво є вітчизняним перекладом «small business» [3, с. 10]. С.П. Азізов, ґрунтуючись на даному твердженні, визначає малий бізнес як сукупність малих і середніх підприємств, що прямо не входять ні в одне монопольне об'єднання і виконують підлеглу до монополій роль в економіці [17, с. 96].

Твердження про тотожність понять є хибним. Група зарубіжних дослідників присвячують свої публікації питанню розмежування понять «малий бізнес» та «мале підприємництво». Зокрема, Сімсон Брідж, Кен О'Ніл, Стен Кромі у своїй праці «Enterprise, Entrepreneurship and Small Business» чітко розмежують поняття «мале підприємство» та «малий бізнес». Мале підприємництво у згаданій науковій праці трактується як динамічний сектор економіки, а малий бізнес розглядається як організаційна форма підприємств (рис. 1).

Основою неоднозначності трактування категорії «мале підприємництво» є дискусії щодо визначення

Таблиця 1

Підходи до визначення категорії «мале підприємництво»

Автор	Визначення категорії «мале підприємництво»
«Мале підприємництво» як сектор економіки	
О.С. Кічук	особливий сектор економіки зі своїми кількісними та якісними особливостями [3, с. 23]
М.І. Небава	дуже тонкий і чутливий сектор економіки, який є найуразливішим для таких несприятливих чинників, як фінансові труднощі, циклічні коливання, інфляція, податковий тиск тощо [4]
І. М. Копченко	специфічний сектор економіки, що характеризується низкою особливих якісних рис, а саме: обмежений доступ до фінансових ринків, високий рівень гнучкості підприємницької діяльності, спрямованість зусиль на постійне удосконалення власної діяльності, робота на місцевому рівні з орієнтацією на місцеві ресурси та попит, наявність ефективного безпосереднього двостороннього зв'язку між підприємцем та його клієнтами, виконання ролі ринкоутворюючого чинника [5, с. 4]
Р. Хілларі	найбільш важливий сектор економіки, в якому створюється більшість робочих місць та інноваційних розробок [6, с. 11]
Сімсон Брідж, Кен О'Ніл, Стен Кромі	динамічний сектор економіки [7, с. 21]
«Мале підприємництво» як діяльність	
В.Г. Лапуста	підприємницька діяльність, що здійснюється суб'єктами ринкової економіки при певних встановлених законами, державними органами чи іншими представницькими органами критеріях (показниках) [8, с. 101]
З.С.Варналій	самостійна системна інноваційна діяльність громадян та малих підприємств на власний ризик з метою отримання підприємницького доходу [9, с. 101]
В.М. Колот	самостійна, систематична, інноваційна діяльність певних суб'єктів господарювання незалежно від форм власності, на власний ризик з метою задоволення потреб споживача та отримання економічної вигоди [11, с. 46]
Т.А. Говорущко	це специфічна форма організації господарської діяльності з власними закономірностями розвитку, які вирізняють його на тлі середнього і великого бізнесу [12, с. 62]
«Мале підприємництво» як система економічних відносин	
І.О. Богатирьов	це особлива система економічних відносин, при яких головною рушійною силою, суб'єктом господарювання є підприємець, який поєднує особові і матеріальні фактори відтворення на інноваційній основі, особистій ініціативі та економічній відповідальності і зацікавленості, ризику з метою одержання підприємницького доходу [13, с. 28]
«Мале підприємництво» як форма економічної активності	
О.В. Довгальова	особлива форма економічної активності, що передбачає орієнтацію на досягнення комерційного успіху; інноваційний та ризиковий характер діяльності; перспективність спрямування на подальший розвиток, розширення масштабів і сфери діяльності; свободу та самостійність суб'єктів у прийнятті управлінських рішень та здійсненні бізнесу; майнову відповідальність підприємця за результати господарювання; постійний характер господарської діяльності, укладання регулярних, а не одноразових угод [14, с. 14]
«Мале підприємництво» як складова господарської системи	
Г.М. Колісник	атрибут, невід'ємна складова будь-якої господарської системи, без чого економіка й суспільство в цілому не можуть не тільки розвиватися, а й існувати [15, с. 10]
Двогранний підхід до сутності «малого підприємництва»	
М.М. Хурса	- різновид підприємницької діяльності, для якого характерним є більшість рис, які притаманні підприємству взагалі; окремий сектор економіки, який проявляє свої сутнісні характеристики через мале підприємство, основні риси якого можна розглянути у контексті аналізу кількісних та якісних параметрів, організаційно-правової форми [16, с. 10, 13]

Джерело: систематизовано автором

суттєвих особливостей. Науковці у процесі дослідження особливостей розвитку малого підприємництва сформулювали перелік відмінних характеристик цієї категорії, що ґрунтується на визначенні переваг чи слабких сторін малого підприємництва (табл. 2).

Враховуючи результати систематичних досліджень перерахованих вище авторів та сучасний стан розвитку теорії малого підприємництва, при дослідженні його характерних особливостей доцільно використовувати комплексний підхід, який ґрунтується на поєднанні всіх виявлених науковцями відмінних рис:

- ризикованість, адаптованість, ініціативність діяльності;
- нерозвиненість менеджменту та маркетингу;
- здатність накопичувати капітал та створювати нові робочі місця;

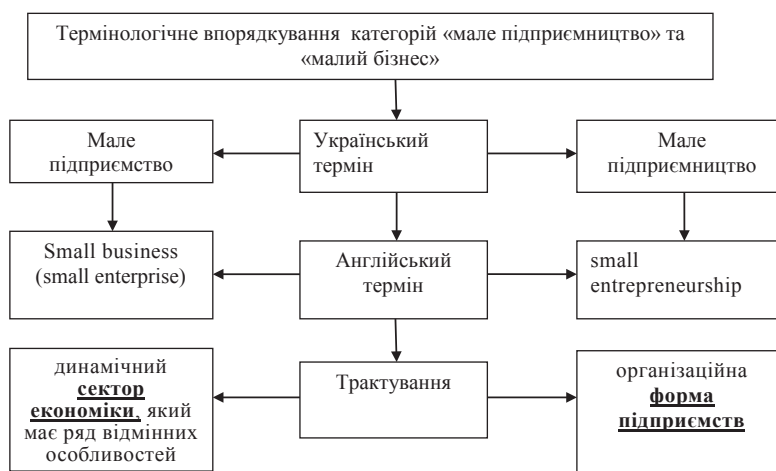

Рис. 1. Термінологічне впорядкування категорій «мале підприємництво» та «малий бізнес»

Джерело: побудовано автором на основі [6, с. 21-25]

- низький рівень технологічної озброєності та диверсифікації продукції;
- обмеженість ринків збуту та нестійка позиція на ринку;
- обмеженість ресурсів;
- правова незалежність, одноосібне право власності, «сімейний характер» капіталу;
- високий рівень трудової мотивації, неформальності відносин між роботодавцем та працівниками;
- оперативність менеджменту.

Зрозуміти сутність малого підприємництва, визначити довгострокові перспективи розвитку неможливо без дослідження його функцій і ролі. Більшість авторів у своїх наукових розробках зосереджують свою увагу на визначенні ролі малого підприємництва з економічної та соціальної точки зору. При цьому в сучасній економічній теорії зустрічаються два під-

ходи до виокремлення ролі малого підприємництва: вузький та широкий. Прихильники вузького підходу, серед яких Р. Хіларі, Т.А. Говорущко, виділяють найбільш вагомі функціональні особливості (створення робочих місць, забезпечення конкуренції на ринку, продукування інновацій, поповнення бюджету). Прихильники широкого підходу, зокрема З.С. Варналій, О.З. Деніга, диференціюють функціональні особливості малого підприємництва, розглядаючи його роль виділяють такі напрями: «1. є; 2. формує; 3. забезпечує; 4. сприяє; 5. характеризується». Цікавим є деталізований підхід М.М. Хурси, який визначає роль малого підприємництва у розрізі політичної, психологічної, економічної, соціальної сфер.

Показники статистичної звітності, які використовуються для аналізу стану розвитку малого підприємства, підтверджують доцільність широкого

підходу ролі малого підприємництва (рис. 2). Більшість дослідників, відзначаючи орієнтованість малих підприємств на локальні ринки, не враховують при цьому нових тенденцій світової економіки (глобалізації, інтеграції національних економік в світове господарство). Звіт «Opportunities for the internationalisation of European SMEs» свідчить, що у 27 країнах Європейського Союзу 42% малих підприємств використовують ту чи іншу форму інтернаціоналізації (30% малих підприємств здійснюють міжнародну економічну діяльність за межами єдиного європейського ринку), при цьому темп зростання експортоорієнтованих малих підприємств у середньому складає 6% (рис. 3).

Аналіз рівня інтернаціоналізації діяльності малих підприємств на сучасному етапі розвитку (рис. 3) свідчить про необхідність доповнення функціонального значення малого підприємництва формулюванням «сприяння інтеграції національної економіки в світове господарство».

Дослідження ролі малого підприємництва у сучасній економічній літературі дає можливість виокремити його основні функції. Так, З.С. Варналій, розглядаючи функції малого підприємництва, прирівнює його до підприємництва в цілому і виділяє спільні функції: інноваційну, ресурсну, організаційну, стимулюючу. Т.А. Говорущко також визнає інноваційну та ресурсну функцію, однак ігнорує організаційну та стимулюючу, виділяючи при цьому притаманну лише малому підприємству функцію ризику (табл. 3).

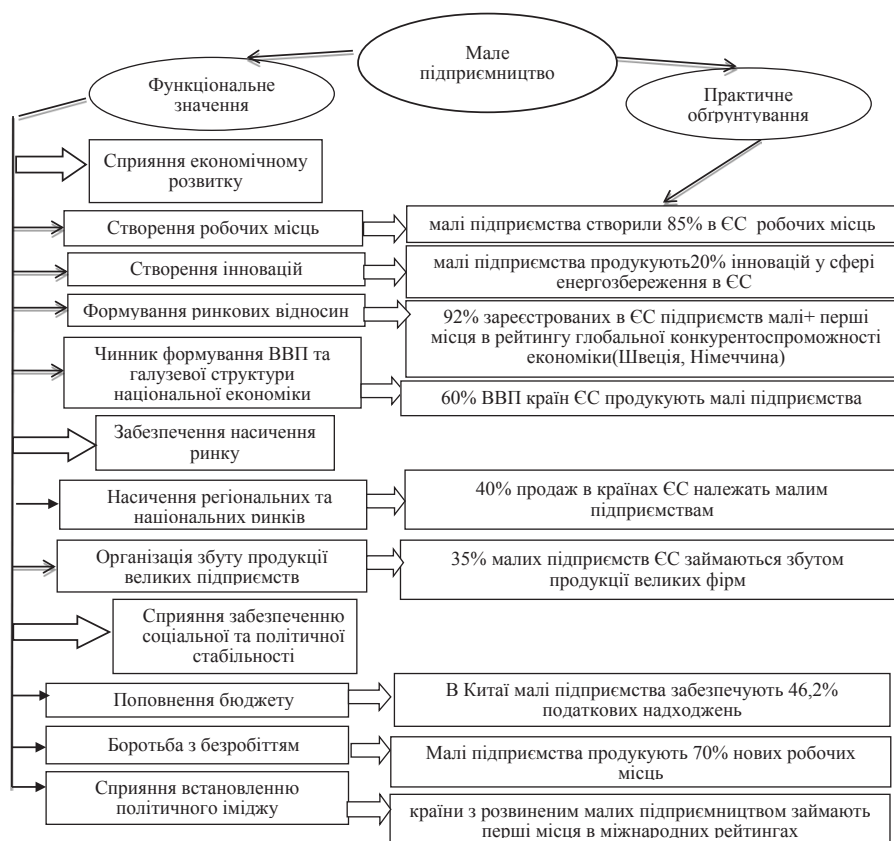

Рис. 2. Роль малого підприємництва

Джерело: розроблено на основі

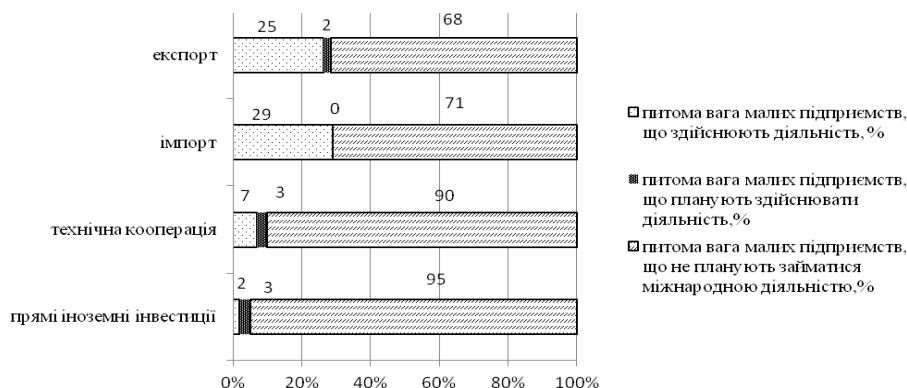

Рис. 3. Використання форм інтернаціоналізації малими підприємствами ЄС: 2003–2009 рр.

Таблиця 2

Відмінні характеристики малого підприємництва

Характеристика	Г.М. Колісник	Ван Хорн	З.С. Варналій	О.С. Кічук	В.Ю. Буров	Н.Г. Агурєва	М.М. Хурса
Ризикованість	+					+	
Адаптованість	+			+		+	
Ініціативність	+					+	
Оперативний менеджмент	+						
Нерозвиненість системи менеджменту	+	+		+			+
Стійкість до криз	+						
Нерозвиненість маркетингу	+			+			+
Здатність накопичувати капітал	+						
Здатність створювати робочі місця	+						
Обмеженість ресурсів		+				+	+
Низький рівень диверсифікації продукції		+		+	+		
Низький рівень технологічної озброєності		+		+		+	+
Обмеженість ринку збуту			+	+	+		
«Сімейність»		+			+		
Правова незалежність			+				
Єдність права власності			+	+			+
Неформальний характер відносин між працівниками та власниками		+	+	+			
Слабкі позиції на ринку					+		
Високий рівень трудової мотивації					+		
Низьковитратне виробництво						+	

Джерело: систематизовано автором на основі [15, с. 19; 3, с. 22-24; 9, с. 23; 10, с. 21; 18, с. 16; 16, с. 19]

Виходячи з визначених автором функціональних особливостей малого підприємництва автор вважає за необхідне виділяти інноваційну, ресурсну, організаційну, стимулюючу та ризикову.

Узагальнюючи вищесказане, можна зробити висновок, що мале підприємництво являється сектором економіки, видом економічної діяльності та системою економічних відносин, виконуючи в національній економіці роль структуротворчого елементу (створюючи робочі місця, інновації, забезпечуючи поповнення бюджету, та формуючи ВВП). Значущість малого підприємництва та його сутнісні особливості (наприклад, ризикованість та обмеженість ресурсів) створюють об'єктивну необхідність для теоретичного аналізу організаційно-економічного механізму державної підтримки малого підприємництва.

Узагальнюючи результати дослідження, можна зробити висновок, що мале підприємництво як економічна категорія являє собою систему суспільних відносин, які виникають між суб'єктами суспільного виробництва щодо самостійної, високоризикової діяльності малих підприємств, що сприяє забезпеченню соціальної та політичної стабільності в країні.

Висновки:

1. У результаті систематизації існуючих підходів до трактування категорії «мале підприємництво» виокремлено шість основних підходів до ідентифікації малого підприємництва У розрізі виділених автором груп мале підприємництво трактується як: 1) складова господарської системи; 2) сектор економіки; 3) система економічних відносин; 4) форма економічної

Таблиця 3

Підходи до виділення функцій малого підприємництва

Автор	Функції
З.С. Варналій	- інноваційна (творча) функція полягає у сприянні генеруванню та реалізації нових комерційних ідей, у здійсненні техніко-економічних, наукових розробок, проектів, що пов'язані з господарським ризиком; - ресурсна функція передбачає мобілізацію на добровільних засадах матеріальних, фінансових, трудових, інформаційних, інтелектуальних та інших ресурсів; - організаційна функція полягає у безпосередній організації виробництва, збуту, реклами тощо; - стимулююча функція зводиться до формування стимулюючого механізму ефективного використання ресурсів з урахуванням досягнень науки, техніки, управління й організації виробництва, а також максимального задоволення потреб споживача.
Т.А. Говорушко	- ресурсна функція полягає у тому, що підприємець бере на себе ініціативу поєднання землі, сировинних ресурсів, капіталу, праці, грошей, інформації у процесі виробництва товару чи послуг, організовує виробництво, розподіляє засоби виробництва і трудову діяльність; - інноваційна функція – це здійснення інновацій, тобто новаторство, освоєння нової продукції, нових технологій і нових форм організації праці, пошук нових каналів збуту, нових засобів задоволення потреб споживачів; - функція ризику передбачає необхідність прийняття таких рішень, які спрямовані на досягнення успіху.
В.Ю. Буров	- ресурсна; - творчо-пошукова, інноваційна; - організаційна; - загальноекономічна; - соціальна.

активності; 5) діяльність; 6) сектор економіки та вид підприємницької діяльності.

2. Виявлено термінологічну непорядкованість визначення категорії «мале підприємництво», що виявляється в ототожненні його з категорією «малий бізнес». Термінологічному впорядкуванню понять «мале підприємництво» та «малий бізнес» слугували результати лінгвістичного аналізу та дослідження праць зарубіжних науковців. У роботі автором доведено хибність їх ототожнення.

3. Систематизація підходів до визначення характерних рис малого підприємництва дає можливість визначити його відмінні риси: ризикованість, адаптованість, ініціативність діяльності; нерозвиненість менеджменту і маркетингу; здатність накопичувати капітал та створювати нові робочі місця; низький рівень технологічної озброєності та диверсифікації продукції; обмеженість ринків збуту та нестійка позиція на ринку; обмеженість ресурсів; правову незалежність, одноосібне право власності, «сімейний характер» капіталу; високий рівень трудової мотивації, неформальність відносин між роботодавцем та працівниками; оперативність менеджменту.

4. На основі проведеного аналізу автором пропонується розглядати мале підприємництво як систему суспільних відносин, які виникають між суб'єктами суспільного виробництва щодо самостійної, високоризикової діяльності малих підприємств, що сприяє забезпеченню соціальної та політичної стабільності в країні.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Зелена книга малого бізнесу України: оцінка та перспективи шляхів розвитку: матеріали круглого столу / Комітет з питань промислової і регуляторної політики та підприємництва. – К. : Інститут власності і свободи, 2011. – 69 с.
2. Діяльність малих підприємств, 2010 : стат. зб. / за ред. І.М. Жук. – К. : Держкомстат України, 2011. – 203 с.
3. Кичук О.С. Организационно-экономический механизм содействия развитию малого предпринимательства : дис. ... кандидата економічних наук : 08.00.04. – Одесса, 2009. – 226 с.
4. Небева М.І. Тенденції розвитку малого бізнесу в умовах нового Податкового Кодексу [Електронний ресурс] / Небева Н.І., Черкасава Ю.І. / Сайт Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського. – Режим доступу : http://www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/sre/2011_1/87.pdf.
5. Копченко І.М. Державне регулювання малого підприємництва в трансформаційній економіці : автореф. дис. ... на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук : спец. 08.01.01 «Економічна теорія» / Копченко І. М. – Київ, 2005. – 34 с.
6. Ruth Hillary Small and Medium-Sized Enterprises and the Environment: Business Imperatives / Ruth Hillary. – Greenleaf Publishing, 2000. – 391 p.
7. Simon Bridge Understanding Enterprise, Entrepreneurship and Small Business/ Simon Bridge, Ken O'Neill, Stan Cromie. – N.Y. : Palgrave Macmillan, 2003. – 544 p.
8. Лапуста М.Г. Малое предпринимательство / М.Г. Лапуста, Ю.Л. Старостин. – М. : ИНФРА-М, 1998. – 320 с.
9. Варналій З.С. Основи підприємництва : навч. посіб. / З.С. Варналій – К. : Знання-Прес, 2002. – 239 с.
10. Буров В.Ю. Малое предпринимательство в Забайкальском крае / Буров В.Ю. – М. : ИНФРА-М, 2011. – 200 с.
11. Колот В.М. Підприємництво: організація, ефективність, бізнес-культура : навч. посібник / Колот С.М., Реліна І.М., Щербина О.В. – [3-тє вид.]. – К. : КНЕУ, 2010. – 444 с.
12. Говорушко Т.А. Ефективність розвитку підприємництва у харчовій промисловості України : дис. ... д.е.н. / Говорушко Тамара Андріївна. – К., 2008. – 453 с.
13. Богатирьов І.О. Концептуальні основи ефективного управління розвитком малих підприємств меблевої промисловості / Богатирьов І.О. // Економіка: проблеми та практика : зб. наук. праць. В 3 т. Т. 1. Вип. 184. – Дніпропетровськ : ДНУ, 2003. – С. 27-36.
14. Довгальова О.В. Управління малим бізнесом : підручник / О.В. Довгальова, О.В. Балабенко. – Макіївка; Донецьк : Цифрова типографія, 2011. – 298 с.
15. Колісник Г.М. Державна підтримка розвитку малого підприємництва в Україні : дис. ... кандидата економічних наук : 08.00.03. / Колісник Г.М. – Львів, 2007. – 211 с.
16. Хурса М.М. Мале підприємництво: економіко-організаційні аспекти діяльності : монографія / Хурса М.М. – Полтава : РВВ ПУЕТ, 2009. – 220 с.
17. Азізов С.П. Організація виробництва і аграрного бізнесу в сільськогосподарських підприємствах : підручник / С.П. Азізов, П.К. Канінський, В.М. Скупий. – К. : ІАЕ УААН. – 834 с.
18. Агурбаш Н.Г. Государственное регулирование развития малых предприятий : монография / Агурбаш Н.Г. – М. : Палеотип, 2005. – 194 с.